

- a mintában szereplők családi kapcsolatai intenzívek, viszont a rokoni háló gyengülni látszik, 37 százalék egyáltalán nem tart kapcsolatot a rokonaival;
- úgy tűnik, hogy a cigányság körében a civil szerveződés igen aktív, a válaszadók 70 százaléka tagja valamilyen egyesületnek, alapítványnak;
- a kutatásban részt vevők válasza alapján, a többségi társadalomban az előítéletes magatartás terén némi javulás látható, hiszen a mintában szereplők 61 százaléka élt át a múltban hátrányos megkülönböztetést, ma ugyanezt „csak” 44 százalék tapasztalja;
- a kutatás eredménye azt mutatja, hogy mind a cigány, mind a nem cigány közösség többsége tisztelettel, megbecsüléssel fogadja a vizsgálatban szereplő diplomás cigány embereket (68 ill. 60 százalék);
- a tanult cigány ember sok esetben (32 százalék) tapasztal elutasítást, kirekesztést saját cigány környezete részéről is.

Kutatásom e részét lezárva úgy látom, hogy a cigányságnak e keskeny, alakuló, formálódó rétege igen sérülékeny.

A cigányság integrációjának meggyőződésem szerint egyetlen biztos útja a tanulás, s feltétele a lehetőség. Lehetőség a tanuláshoz, munkához, egészséges élethez, életkörülményekhez. Lehetőség ahhoz, hogy önmagát a többségtől függetlenül meghatározhassa.

Jó lenne, ha felismerve e réteg különös veszélyeztetettségét, több segítséget, elismertséget, bátorítást, tiszteletet kapnának.

Szabóné Kármán Judit

A felsőfokú végzettségűek területi megoszlása

Az 1990-es évek változásai nemcsak az ország régióit, megyéit, hanem kisebb térségeit is eltérően érintették, attól függően, hogy a kialakult gazdasági szerkezet mennyire volt egyoldalú, illetve a térség életét szervező központok képesek voltak-e a változások menedzselésére. Ezek a tényezők felhívták a figyelmet a társadalmi-gazdasági struktúra kistérségi megfigyelésének és vizsgálatának szükségességére. E célra alakította ki a KSH – széles körű szakmai és önkormányzati egyeztetést követően – az egész országot lefedő statisztikai kistérségi rendszert. A kistérségek között nagy különbségek mutatkoznak a népesség számában, a gazdaság erejében, Budapest pedig akkora súlyt képvisel, hogy nem vehető össze a többi kistérséggel.¹

Az évezred végére, a rendszerváltozást követően a piacgazdaságra való átmenet lényegében befejeződött. A '90-es évek végére az ország térszerkezete, térségi és területi tagoltsága lényegesen eltér a rendszerváltás előtti helyzettől. Ebben meghatározó szerepet játszanak a piacgazdálkodásra jellemző elemek: a vállalkozások számának robbanásszerű emelkedése, a külföldi tőke meghatározó szerepe, a mindent átszövő piac hatása, valamint az átmenet alapvető feltétele, a széles körű privatizáció. Érezhetőek még az elmúlt évtizedek nyomai, a szocialista nagyipar és a mezőgazdasági nagyüzemek szerepe, de természetesen jelen vannak évszázados meghatározottságok, a kelet-nyugat és a falu-város megosztottság.

Az új térszerkezetet a '90-es évek piaci alapú folyamatai, elsősorban a külföldi tőkebefektetésekre épülő gazdasági megújulás és a párhuzamosan jelen lévő válság-jelenségek (munkanélküliség, jövedelemcsökkenés, a beruházások jelentős visszaesése) formálták. A térszer-

¹ Kozma T. (2003) A felnőttképzési potenciál helyzete és várható változásai Magyarországon. Felsőoktatási Kutató Intézet. (Kézirat.)

kezet átalakulása természetesen folytatódik, de a jövőben már új feltételek között, amikor az Európai Unióhoz való kapcsolódás lesz a meghatározó elem.

A népesség iskolázottsági szintje az elmúlt évtizedekben folyamatosan emelkedett. Folytatódott az iskolakötelezettségi korból kilépők körében az általános iskolát be nem fejezett fiatalok arányának csökkenése, és a megfelelő korú népesség végzettségének növekedése minden iskolázottsági szinten.

A felsőfokú végzettségűek arányának térségi változásait statisztikai és kartografikus elemzéssel mutatom be, amelyben a népszámlálások, illetve a Felsőoktatási Kutató Intézet OTTIR adatbázisára támaszkodom. A felsőfokú végzettségűek arányának területi megoszlását a megfelelő korú népességhez viszonyítva tárgyalom 1990-es és 2001-es a népszámlálások alapján. Külön térképen ábrázoltam a két népszámlálás közötti változást úgy, hogy az 1990-es állapotot 100-nak tekintettem.

A népességből az *egyetemi, főiskolai végzettséget szerzők száma és aránya* – különösen az utóbbi három évtizedben – jelentősen emelkedett. A felsőfokú iskolázási lehetőségek bővülése és a megnőtt tanulási igények hatása áll ennek a folyamatnak a hátterében. A 25 éves és idősebb népességen belüli arányuk az 1970. évi 4,2 százalékhoz képest 2001-re megháromszorozódott, 1990-hez képest pedig valamivel több mint 25 százalékkal nőtt (2001-ben 12,6 százalék).

Az egyetemi, főiskolai végzettségek megszerzésénél is érzékelhető az iskolába járás hagyományos időszakának megfelelő oktatáson kívül folytatott felnőttkori tanulmányok szerepe. Az 1970. évi adatok szerint az akkori 25–29 évesek 7 százaléka szerzett felsőfokú iskolai oklevelet, míg három évtizeddel később, 2001-ben, amikor ugyanez a népességcsoport az 55–59 évesek korcsoportját alkotta, a megfelelő arány már 14 százaléka volt. Megállapítható tehát, hogy az elmúlt harminc évben a korcsoportnak (2001-ben 55–59 évesek) közel fele nem a nappali képzésben és 30 éven túl szerezte a diplomáját (1. táblázat).

1. táblázat: A népesség egyetem, főiskola stb. oklevéllel és korcsoport szerint, 1930, 1960–2001

Korcsoport (év)	1930	1960	1970	1980	1990	2001
a megfelelő korú népesség százalékában						
25-29	1,6	4,4	7,4	9,8	13,4	14,8
30-34	2,0	3,7	5,4	10,7	13,2	15,3
35-39	2,0	2,9	5,9	10,0	13,2	16,1
40-44	2,1	3,1	5,1	6,8	13,8	14,9
45-49	2,1	2,4	3,9	6,8	12,4	14,4
50-54	1,8	2,1	3,8	5,7	8,8	14,3
55-59	1,5	2,1	2,8	4,2	8,2	13,9
60-64	1,2	2,0	2,3	3,9	7,0	9,5
65-69	1,2	1,9	2,2	2,8	5,3	8,5
70-74	1,0	1,8	2,1	2,2	5,3	7,5
75-	0,9	1,5	2,0	2,0	3,6	5,1
Összesen	1,8	2,7	4,2	6,5	10,1	12,6

Forrás: KSH 2001. évi népszámlálás, 2003.

Az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők 12,6 százalékos országos arányához a főváros kiemelkedően magas aránnyal, 23,8 százalékkal, a megyeszékhelyek (18,2 százalék) és a többi megyei jogú városok (13 százalék) is az átlagot meghaladó értékkel, a többi város és különösen a községek (10,7 százalék, illetve 5,5 százalék) igen alacsony értékkel járulnak hozzá.

Budapest kiemelkedő szerepét az országos mutató alakulásában bizonyítja, hogy az átlagot egyedül Közép-Magyarország haladja meg (19,4 százalék), a többi régióé 10 százalék körül mozog, a megyék közül pedig a legmagasabb értéket adó Csongrád (12,5 százalék) is alatta van az országosnak, nem beszélve a legalacsonyabb, 8 százalék körüli arányokról Nógrád és Békés megyében. A változás dinamikáját tekintve az elmúlt évtizedben Pest megyében történt a leggyorsabb változás. 11 év alatt közel 60 százalékkal nőtt a diplomások aránya, szemben az országos 25 százalékkal. Ez annak a hatalmas kivándorlási hullámnak tulajdonítható, amely Budapestről az agglomerációba történt, és amelyben leginkább a fiatalabb, iskolázottabb népesség vett részt. A legkisebb változás Nógrád megyében történt (16 százalékos a növekedés). A változás arányát figyelembe véve általában elmondható, hogy az elmúlt évtizedben tovább nőtt a különbség a felsőfokú végzettségű népesség arányát tekintve a megyék között (2. táblázat).

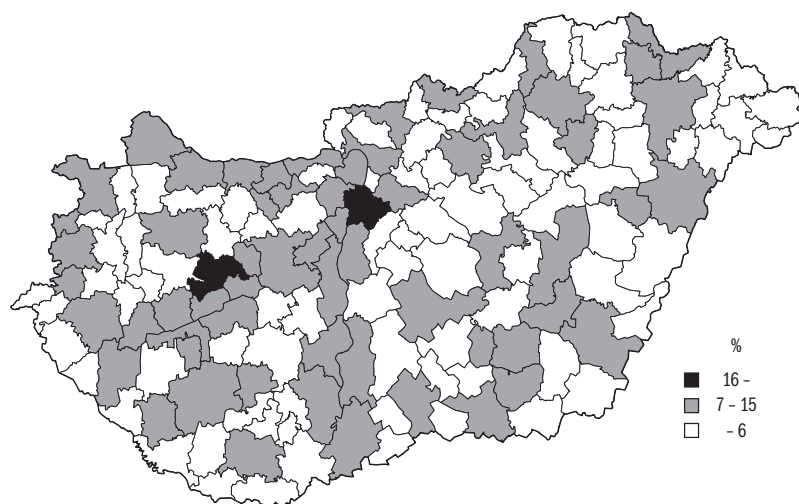
2. táblázat: Egyetemi és főiskolai oklevéllel rendelkező 25 éven felüli népesség 1990 és 2001-ben

Megye	1990		2001		Változás aránya (1990=100)	
	fő	%	fő	%	főben	arányban
Budapest	263 522	19,1	307 680	23,8	116,8	124,9
Pest	45 205	7,4	86 049	11,7	190,4	159,2
Fejér	23 155	8,7	31 549	10,8	136,3	124,3
Komárom	16 058	7,9	21 022	9,7	130,9	123,1
Veszprém	20 605	8,4	26 961	10,6	130,8	126,0
Győr-Sopron	25 066	9,2	34 913	11,7	139,3	127,3
Vas	14 989	8,3	19 783	10,6	132,0	128,1
Zala	16 004	7,9	21 239	10,1	132,7	128,3
Baranya	23 914	8,7	30 904	11,0	129,2	126,1
Somogy	17 207	7,5	21 585	9,3	125,4	124,4
Tolna	12 198	7,3	15 664	9,0	128,4	123,1
Borsod	38 230	7,9	47 259	9,5	123,6	120,7
Heves	17 388	7,8	22 375	9,9	128,7	127,5
Nógrád	10 188	6,7	12 100	7,8	118,8	116,3
Hajdú-Bihar	29 974	8,7	39 277	10,8	131,0	123,7
Szolnok	20 106	7,2	25 361	8,9	126,1	123,1
Szabolcs	23 358	6,7	31 299	8,3	134,0	124,2
Bács-Kiskun	25 170	7,0	33 812	9,0	134,3	128,5
Békés	18 202	6,6	22 506	8,1	123,6	122,5
Csongrád	27 081	9,4	37 007	12,5	136,7	133,7
összesen	687 620	10,1	888 345	12,6	129,2	124,6
Régiók						
Közép Magyarország	308 727	15,5	393 729	19,4	127,5	125,6
Közép-Dunántúl	59 818	8,4	79 532	10,4	133,0	124,3
Nyugat-Dunántúl	56 059	8,5	75 935	10,9	135,5	127,8
Dél-Dunántúl	53 319	7,9	68 153	9,9	127,8	124,6
Észak-Magyarország	65 806	7,6	81 734	9,3	124,2	121,8
Észak-Alföld	73 438	7,6	95 937	9,4	130,6	124,3
Dél-Alföld	70 453	7,6	93 325	9,8	132,5	128,6

Forrás: KSH 1990. és 2001. évi népszámlálás

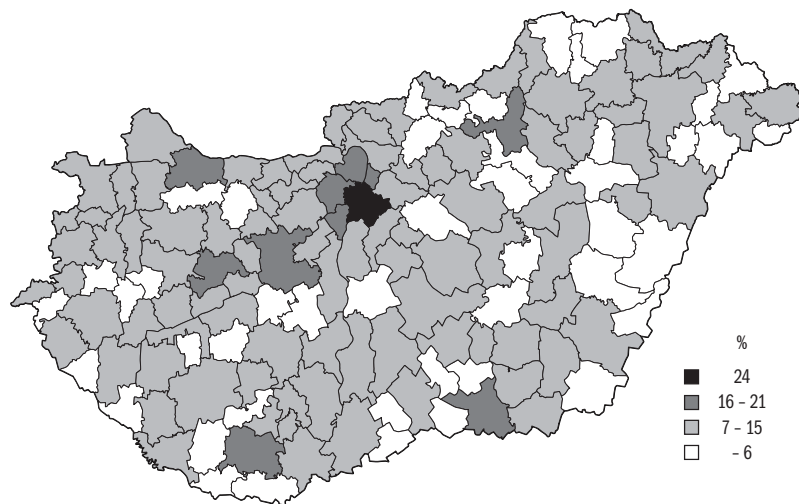
A 1–3. térképek a felsőfokú végzettséggel rendelkező 25 éven felüliek arányát ábrázolja kistérségeként. Természetesnek vehető, hogy mind 1990-ben és 2001-ben jellemzően a nagyobb városokban, egyetemi központokban legnagyobb az arányuk. Feltűnő viszont, hogy 1990-ben Budapest (19,1 százalék) után Veszprém térségében volt a legnagyobb a diplomával rendelkezők aránya (15 százalék), és csak ezután következett a következő sorrendben Szeged, Eger, Pécs, Győr, Székesfehérvár, Debrecen és Szombathely kistérségei. A kistérségek több mint a felében nem érte el a 6 százalékot a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya.

1. ábra: 25 éven felüli népességből felsőfokú végzettséggel rendelkezők, 1990

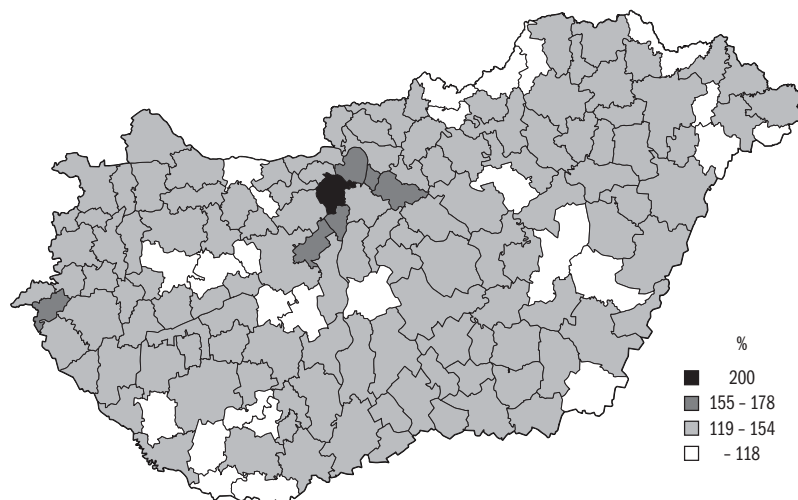
Forrás: KSH.

2. ábra: 25 éven felüli népességből felsőfokú végzettséggel rendelkezők, 2001

Forrás: KSH.

3. ábra: 25 éven felüli népességből felsőfokú végzettséggel rendelkezik (a végzettség arányában bekövetkezett változás, 1990–2001)

Forrás: KSH.

Ennél a mutatónál is látványos Pest megye „ketté szakítottsága”, amely különösen feltűnő a 2001-es állapotot mutató térképen. Ezen látható, hogy Budapesttől északra és nyugatra igen magas az arány, viszont a megye délkeleti részén az országos átlag alatti. A változás dinamikáját szemléltető térképen (3. térkép) jól látszik a budapesti agglomerációban lezajlott gyors változás, néhány kistérségben közel megkétszereződött a diplomások aránya (Pilisvörösvár, Szentendre, Budaörs). Mindebből következik, hogy a Budapestet elhagyók leginkább a népesség iskolázottabb részéből kerültek ki.

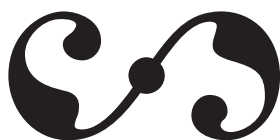
1990-hez képest a legtöbb diplomással rendelkező kistérségek sorrendje is jelentősen megváltozott. Budapest (23,8 százalék) után Szentendre (20,5 százalék) Pilisvörösvár (19,8 százalék) következik, majd Veszprém, Szeged, Budaörs, Eger, Pécs és Dunakeszi a sorrend, Debrecen a 12. Miskolc pedig a 16. helyre csúszott. A térképen látható, hogy nagyon sok kistérségben nem változott jelentősen az arány pl. Karcag, Szeghalom, Sellye (itt csupán 6 százalékkal nőtt) Mezőkovácsháza, Enying, Kazincbarcika, Sásd, Ózd, Csenger stb. A 2001-es állapotot ábrázoló 2. térképen látható, hogy a legkevesebb diplomással rendelkező kistérség leginkább az Alföldön, főleg a Tiszántúlon helyezkednek el, de Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon is jelentős számban találhatók.

Az iskola végzettségben jelentős volt a középfokú oktatás expanziója, amelyet a hetvenes évek végétől a nyolcvanas évek közepéig regisztrálhattunk.² A korábban az általános iskolát sem befejezett fiatal korcsoportok már nem elégedtek meg a kötelező végzettséggel, hanem – zömmel a kijelölt úton – a szakmunkásképzésbe áramlottak. Napjainkra az érettségi is elvesztette a korábban ritkasága folytán megszerzett presztízsét. A magasabb iskolai fokozatokban való részvétel, a felsőfokot végzettek számának ugrásszerű emelkedése, a magasabb kvalifikációk megszerzése iránti társadalmi-lakossági igény olyan folyamatot jeleznek,

² Forray R. K. – Kozma T. (1999) Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai. Oktatáskutató Intézet. *Educatio füzetek* 225.

amelyet valószínűleg joggal tarthatunk a következő évtizedek egyik kiemelkedően fontos és látványos történetének. Összefüggései szerteágazóak, s talán nem túlzás megkockáztatni, hogy új társadalmi minőségek hordozóivá válnak.³

Híves Tamás

³ Forray R. Katalin – Híves Tamás (2003) A Szakképzési rendszer szerkezeti és területi átalakulása (1990–2000) Kutatás közben 82 p. In. Press.